

Радоје СИМИЋ /Београд – Greifswald/

НЕШТО О СТЕВАНОВИЋЕВИМ ПОГЛЕДИМА НА ,ИМЕНИЧКЕ ОДРЕДБЕ'

1. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ

1. Многим синтаксичарима данас се чини да су превише учени да би могли без ниподаштавања бацити и најмањи поглед на учење наших претходника, каткада управо оних код којих су савлађавали азбуку ове науке. Тако је и са погледима проф. Михаила Стевановића: називају се у најбољем случају ,традиционалнима', и заправо сматрају застарелима. А ,застарелост' се по правилу мери терминолошким финесама углавном америчких лингвистичких ,иноватора'. Но када се мало боље загледамо у стварну вредност ,традиционалних' и ,нових' учења, без дискриминације и осећања сопствене величине – пашће нам у очи висока вредност аналитичких подухвата који претходе савременим интерпретативним, ретко синтетичким а почесто академски слаткоречивим, али површним и празним. Први се труде да продру у суштину језичких појава јединим исправним путем: анализом грађе. Други пак покушавају да симулирају та настојања задржавајући се најчешће на чисто теоријском просуђивању и спекулативној систематизацији више сопствених интуитивних увида него општих теоријских достигнућа епохе, и стварних истраживачких резултата.

Није нам међутим овом приликом стало до сузбијања празноречивости, већ до тога да покажемо стварну величину класичног приступа језику – преко грађе која аналитичару стоји пред очима и поставља путоказе према сржи проблема. Проф. Стевановић је један од оних колико даровитих толико скромних мислилаца којима научна модна хистерија није замагљивала поглед, и којима је научни податак био алфа и омега свих теоријских размишљања. Ми смо не кријући наравно ни слаба места у његовим анализама, показали у својој

*Синџакси*¹ како је Стевановић мислио о синтаксичким питањима, и како је умео о томе мислити без оптерећења и застрањивања. Овде ћемо – углавном интерпретирајући своје налазе учињене у *Синџакси*, направити један осврт на проблеме којима се Стевановић бавио, и показати колика је продуктивност његових мисли, и ширина могућности унапређења његових погледа на језик уопште, и синтаксичку проблематику посебно.

Познато је његово учење о ‚одредбама именичких речи‘ изнесено у великом универзитетском уџбенику *Савремени српскохрватски језик*.² Тамо Стевановић излаже тезу о пет јединица поменутог реда, и поставља једну дистинкцију вредну пажње. Ова дистинкција почива на ‚неодређености‘ одн. ‚одређености‘ управне именичке речи – детаљу чију дефиницију и дистинкцијску функцију не морамо прихватити, али чији значај превазилази све евентуалне примедбе поменутог типа јер омогућује прецизнији увид у детерминацију супстантива, у њену суштину и врсте, и уопште у природу синтаксичке зависности као такве.

Из просторних разлога задржавамо се подробније само на два одредбама – атрибутиву и апозитиву, и на крају формулишемо закључке о одредбеним формама именичких речи, који по себи упућују на прави карактер Ставановићева приступа, и на могућности усавршавања и унапређења тога приступа.

2. АТРИБУТИВ

1. У апонираној конструкцији између њених чланова једном стоји зарез, други пут не. Али конструкције без запете у опису апозиције систематски смо игнорисали,³ исп. пример: *Њо својој књизи Geschichte (Историја)*, који нисмо објашњавали. Сада ћемо навести и размотрити њих, а онда ћемо се вратити проблему запете:⁴

– А ован је бежао с пламеном у руну, о в а н *џредводник* ДЋ Кор 127; – На то је в о ј в о д а *Сџеџа* испричао како су Швабе с т а р ц а *воденичара* привезали за воденичко витло, подигли устав и пустили воду да окреће витло, а они поседали у коло и боли бајонетима воденичара, светећи му се

¹ Р. Симић, *Основи синџаксе српскоџа књижевноџ језика*, НДСЈ, Београд 2000; друго исправљено и проширено издање излази као прва свеска *Српске синџаксе*, НДСЈ, Београд 2002.

² М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, 5. изд., НК, Београд 1991.

³ Наш текст преузет из *Синџаксе* измењен је само овлаш, и само у мери у којој ће служити овдашњој сврси.

⁴ Грађу узимамо из текстова великих уметника прозног казивања (И. Андрић, Д. Ћосић, М. Црњански, Б. Ћопић и др.), те публицистичких и научних текстова (списак извора исп. у поменутој *Синџакси*).

за надвојводу *Фердинанда* и војвоткињу *Софију* ДЂ ВС 2 10; – ...јунакињина мајка *Тодора* и слушкиња *Магда* одлазе на гробље НП Ром 27; – А шта говоре војници ових дана? На кога се љуте? – На судбину *Џосјодине* генерале ДЂ ВС 2 21 – Ни по коју цену не сме пустити Швабе да му пресеку друм *Миошица – Горња Тојолица* ДЂ ВС 2 45; – Око љубљанског басена и горњег тока Саве боре Караванки правца *исџок-зајад* [,] сукобљавају се са динарским наборима правца *северозајад-југоисџок* ЈЦ Балк 4; – О глед *Књижевни свети Борисава Сџанковића*, објављен у часопису *Књижевности*, XXXVI, бр. 10, послужио је као основица за писање студије о „Нечистој крви“ НП Ром 7; – Потом је за школске потребе објављена књижица „*Сеобе*“ Милоша Црњанског (Београд 1985). Она је узета као основица за писање студије НП Ром 8; – Отуда и тело Софкино није дато онако како би га спољње око видело, као тело – *објекати* НП Ром 17.

1) Стевановић у одужој дискусији са друкчијим мишљењима долази до закључка да је атрибутив у ствари „именски атрибут“: он је, „за разлику од апозиције, тесно везан за име уз које стоји, и употребљава се да то име, као раније неодређено, одреди, па зато кажемо да има атрибутску службу”.⁵

2) (а) Конструкцију *војвода Сџеја* из првог примера графички смо разложили на управну реч *Сџеја* и зависну *војвода*. Конструкција, јасно, има исти карактер као *џријашељ Грк*.⁶ Сада смо *џријашељ Грк* написали без запете, па ће читалац или помислити да смо направили грешку, или ће се замислити над целим проблемом и закључити да стављање зареза нема никаквог значаја за одређивање врсте конструкције. Ако бисмо остали у теоријским оквирима који су омеђени тим двама конструкцијама, лако би се могла доказати тачност другог од два наведена става. Доказ је прост и почиње опет од експеримента: ако нпр. синтагма *војвода Сџеја* прошири свој опсег укључујући лексичке сателите уз једну наведену реч, настаје позната констелација односа која нас приморава да напишемо запету – *војвода српске војске, Сџеја*. Закључили бисмо да употреба запете – као и дистинкција између апозиције и атрибутива – нема суштински смисао, и зависи искључиво од обима конструкције.⁷

Постоје, међутим, и други фактори који утичу на обавезност, одн. сувишност запете. Наиме, само проширење није увек довољан услов за то: *српски војвода Сџеја*. Али ако се комбинује са пермутацијом конструкције, тј.

⁵ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, 63.

⁶ Пример је обрађену претходном делу текста *Синџаксе*, који овде није репродукован; исп. тамо.

⁷ О начелима српске интерпункције исп.: Р. Симић, *Српскохрватска интерпункција*, Радови АНУБиХ LXXXIV/23, Сарајево 1989., 65–96. – исп. и: Р. Симић, ред., *Правовисни џриручник српскога књижевног језика*, НДСЈ, Београд 1998.

заменом места чланова, запету морамо писати: *Сћеџа, срџски војвода*. Што смо употребили зарез у конструкцији *војвода срџске војске, Сћеџа* – може бити последица говорне антиципације елемента који је конструктивно потиснут на периферију (*Сћеџа*) због квантитетске асиметрије која је настала ширењем првог члана синтагматске спреге (*војвода* -> *војвода срџске војске*). А што је зарез употребљен у *Сћеџа, срџски војвода*, ствар је инверзије, тј. измене места. Тиме смо у ствари показали истинитост већ формулисане тврдње да апозиција синтаксички одредљива као напоредна конструкција (јер је код ње распоред чланова слободан, као што је у примеру: *Вукашин и он // он и Вукашин*, раније примећено). Као прво. А као друго: показали смо да атрибутив тежи истом распореду чланова конструкције као атрибут, тј. да зависна претходи управној речи (српски војвода : војвода српски – други је случај неуобичајен и стилски активан). Ово директно води закључку да је *атрибутив* у ствари *именица* употребљена у служби атрибута, а да је апозиција напоредна форма која блиско кореспондира са атрибутивом као са алтернативном формом којој уступа место свога пермутацијског трансформанда (*Сћеџа, срџски војвода* <-> *Срџски војвода Сћеџа*).

б) Атрибутив се разликује и од атрибута, али то чини извесним суптилним и тешко уочљивим карактеристикама које откривамо само пажљивом анализом. У даљој расправи покушаћемо да идентификујемо те карактеристике.

ба) Поћи ћемо од другог примера: *сџарац воденичар*. Исти се предметни садржај може описати и синтагмом *сџари воденичар*. Разлика је најпре у лексичко-граматичким елементима које у једну од две конструкције уноси именица *сџарац*, а у другу придев *сџари* (Именица се одликује нпр. самосталношћу рода: свака именица у конструкцији има сопствени род, који није условљен родом друге или других – исп. *сџарац кукавица, сџарац клоњуће*, или *девојка воденичар, деџе воденичар* итд. А придев обавезно преузима именичку ознаку рода – *сџари воденичар*, али *сџара воденичарка*), и у степену семантичке интеграције. Наиме, *старац* упућује на већу аутономност номинације од придева *стари*, јер придев искључиво именује особину *воденичара* (који је *стар*), док именица *старац* у првом реду именује *старца* као *предметност* (*старац* = људско биће, мушкарац, подмаклих година), а тек номинацијом исте *предметности* – наравно, из различитих углова посматрана – повезана је са именицом *воденичар* (*старац* = *воденичар*). По последњој особености – по свом односу према *воденичар* – *старац* подсећа на апозицију. Али по функцији ова је реч врло слична придеву *сџари*, тј. атрибуту. По томе би *сџарац* у *сџарац воденичар* – могло бити дефинисано као поименичени, или боље: именички атрибут, на што упућује и однос ових двеју речи унутар истога творбеног модела (*стар* + *-ац* = *старац*). Даља особеност атрибутива лежи у синтаксичкој равни, и приближава га на специфичан начин апозицији. Не може се говорити о пермутабилности конструкције, и равноправности чланова са тога

гедишта. Али не може бити речи ни о потпуној позиционој имобилности атрибутива. У то ће нас уверити и пример *сџарац воденичар* када поставимо питање које је после толиких објашњења на први поглед бесмислено. Оно гласи: – Која је реч у самој ствари атрибутив, а која управна именица? – Кад смо то питање поставили, наједном нам се учини да смо све време грешили, и да је реч *воденичар* номинатор старчева занимања, дакле његов квалификатор! Очита потврда за наше последње мишљење налази се у следећем примеру који ћемо обрадити ниже.

бб) Конструкција *ован њредводник* из тог примера функцијом и природом својих саставница, иако подсећа на претходно анализирани, нешто је друкчији: *ован њредводник* = *њредводни ован*. То пружа јединствену прилику да ову конструкцију прецизније синтаксички дефинишемо. Наиме, ако је *њредводник* = *њредводни*, онда нема сумње да је реч *њредводник* атрибут именице *ован*, исто као што би био и придев *њредводни*. Анализирана синтагма ипак допушта и друкчије тумачење односа међу саставницама: *ован њредводник* = ‚овновски‘, одн *овчји њредводник*. У начелу је однос двеју именица и овде схватљив као узајамна зависност, ‚интердепенденција‘: као равноправна заједница речи. Таква је синтагматска ситуација. Са становишта семантичког, међутим, нема сумње да реч *њредводник* квалификује ону другу, да назива њену особину, тј. да је *ован* управна реч синтагме.

бв) Овим смо обезвредили налаз из претходне тачке по којем атрибутив познајемо по линеарном положају у синтагми, пошто је тамо антепониран, за разлику од постпониране апозиције. Врло је ограничен круг конструкција са таквим позиционо утврђеним односом. Много их је више са друкчим механизмима уграђеним у синтаксичку структуру.

в) На овом ступњу анализе већ имамо неопходни фонд аргумената за разумевање атрибутива: строго синтаксички гледано, и то је напоредни адлокатив као и апозиција; али са гедишта семантичког то је подређена номинацијска јединица чији је садржај интегрисан у значењско поље управне речи. По првој особини атрибутив подсећа на апозицију, а по другом на атрибут. Дефиниција по којој је *аџрибуџив именички аџрибуџи* – значи да је колико проста – исто толико и тачна.

г) Интересантни су даље примери *џуџ Мионица – Горња Тоџолица, џравац исџок-заџад* и сл. Други члан конструкције оба пута делује као семантички конкретизатор првог, свдећи његово опште значење на случај о којем се говори. Друга особеност ових конструкција – управо повезана са првом – јесте да оне и нису конгруентне (исп.: ген. *џравца* : *исџок – заџад* ном.). Нису ове конструкције ни рекцијске, како би следило из њихове семантичке структуре, него ће пре бити јукстапониране, јер номинатив је неутрални облик, и не спада ни у један од регираних падежних типова које смо раније побројали.

д) И следећи наведени примери, сем последњег, спадају у исту конструктивну схему. Дисконгруентност се види у самим примерима као што

су лок. у часопису : *Књижевност* ном; – или пак ген. *књижице* : сан *Вука Исаковича* ном.

2. Последњи пример за анализу интересантан је само по начину писања, па нас зато подсећа на проблем интерпункције атрибутива. Треба одмах напоменути да се и атрибутив, исто као и атрибут, не одваја запетом од управне речи.

а) Писање са цртицом исто тако није примерено правописним начелима српског језика, по којима се међу променљивим речима не ставља полусложеничка ознака.⁸ Слични су поменутима, по неисправности писања, и следећи:

– Наређује *нареднику-возачу* да трубом не плаши децу и стоку ДЂ ВС 2 11; – Ако ноћас или сутра до подне Швабе пресеку овај *друм-одстоуицицу* Првој армији, ко зна где ће их и када ће их зауставити ДЂ ВС 2 45.

Цртица, на крају крајева, и није интерпункцијски знак. Нешто је примереније уместо цртице – писати црту; ова се, наиме, катакад поставља међу делове вишечланог властитог имена чији статус личи на синтаксичку позицију атрибутива (*Пејшар-Пеџија Пејровић; Драгана Мршевић-Радовић*), као и међу делове парних конструкција, због семантичке ослабљености неизразитог напоредног односа (*лево-десно*).⁹

б) Друкчији су, али такође правописно неприлагођени, случајеви *извор-вода, лејџир-машина, клин-чорба, добош-џорџа* итд. – треба *извор вода* – *извор воде* и сл. У сваком случају, суочени смо са још једном конструкцијом у којој један од чланова задржава основни облик. Утврђујући да атрибутив варира између два конструктивна решења – конгруенције и јукстапозиције – напоменућемо још да је та специфичност карактеристична за ову врсту синтагми.

3. Атрибутив је конгруентна синтаксичка јединица, и тиме се разликује од атрибута, а близак номиналној апозицији, јер не познаје адлокативну форму, као ни ова. Оно што га ипак приближава атрибуту, јесте одступање у правцу јукстапониране форме. Узрок томе ипак је претежно друкчији него код апозитива, о чему сведоче примери:

– ...да ми прочита новине о потапању б р о д а *Тийџаника* МЦ Итака 108;

– ...штампао сам у д е ч ј е м л и с т у *Голуб*... једну песму МЦ Итака 106; – У з б и р к у *Иџака*, поред политичких песама, улазе... МЦ Итака 188; – Она је после, ретуширана, штампана у з б и р ц и *Приче о мушком* МЦ Итака 205; – После те посете, мене су узели, номинално, и за члана редакције ч а с о п и с а *Књижевни јуџ* МЦ Итака 206; – Коментар уз п е с м у *Ја, џи, и сви савремени џарови* МЦ Итака 225; – ...у већ помињаној п р и п о в е ц и *Они* болесни Мита... чини симболички гест НП

⁸Исп. о томе подробније: Р. Симић, *Срџскохрватски џравојис*, „Научна књига”, Београд 1991. – Р. Симић, ред., *Правојисни џриручник срџскоџа књижевноџ језика*, изд. НДСЈ, Београд 1998.

⁹Р. Симић, ред., *Правојисни џриручник*, 117.

Ром 20; – Пажљиво ме читаоцу неће промаћи овај доста необични опис мимике на Томчином лицу у п р и п о в е ц и *Сѣтари дани* НП Ром 21;

– ...пролази тим улицама, иза с т а н и ц е *Викѣорија* МЦ Лонд И 138;
– ...кад се жандарми појавише, код х о т е л а *„Лондон“* МЦ Итака 224; – ...ишли би на ручак у м е х а н у *„Орач“* ДЋ Кор 29; – ...без размишљања свратио у двориште к а ф а н е *„Орач“* ДЋ Кор 90;

– ...приморје је карактеристично због паралелности приморских облика динарског п р а в ц а *северозајад-југоисток* или пиндског п р а в ц а *север-југ* ЈЦ Балк 15;

– Т е р м и н о м *хроноѣой* служимо се... НП Ром 24; – ...на њега нас, између осталог упозорава подвучена заменица у с и н т а г м и *„џеѣов ѓла-сник“* НП Ром 74; – ...развитак моционих односа код изведених речи ове врсте врши се по оваквој с х е м и *берач* <– *берачица* // *ѣлейѣач* –> *ѣлейѣачица* РБ Чл 90; – ...према именицама т и п а *срѣскохрвајско кишница (кишна вода), орница (орна земља)*... могле су бити направљене РБ Чл 94.

У првом наведеном примеру према генитиву *брѣда* стоји генитив *Тѣѣаника*. Општи назив *брѣд* у апозитивној је спрези са етикетом *Тѣѣаник*. За овим следе читаве две скупине примера са истим односом речи у спрегама, али са етикетом у номинативу, иако по начелу конгруенције очекујемо коси падеж. Рећи ћемо да етикета радије задржава основни облик кад крај ње стоји општи назив’.

У следеће две скупине атрибутивно су спрегнути апелативи, општи називи, па ипак један од њих задржава основни облик. Код *ѣравац север-југ*, *схема берач-берачица* и сл. део конструкције блокиран је тиме што је конституент схеме, матрице, табеле и друге сликовне представе, а не линеарног говорног низа представљеног писменим знацима.

У осталим случајевима спрегнути су лингвистички и сл. термин, или упоште било који метајезички израз који назива категорију, и реч из те категорије, што је у извесном смислу слично претходном обрађеним случајевима.

4. Крајњи закључак о конгруенцији атрибутива гласио би: (а) да је то конгруентна јединица; и (б) да изузетке представљају посебни случајеви номинације, и неки специјални типови конструктивних спрега.

3. АПОЗИТИВ

1. То је, по Стевановићу, придевска „одредба која се додаје већ одређеном појму“. Ова околност чини апозитив сличним апозицији, па Стевановић за обе јединице предлаже заједнички термин који описује њихову синтаксичку позицију – додаци.¹⁰

¹⁰ М. Стевановић, *Савремени срѣскохрвајски језик II*, 57.

1) Да бисмо разумели природу апозитива, сетићемо се најпре апозиције, и чињенице да је она, у функцији продубљивања номинације, често снабдевена разноврсним атрибутима. Узећемо поново у разматрање први тамо наведени пример да се уверимо у истинитост овог нашег тврђења: *џосџодин Жан Давил, висок човек, њлавих очију и бркова, црвена лица*. Тек нам сад пада у очи мноштво атрибута груписаних око именице *човек*.

а) Направићемо сада са овим примером један експеримент и посматрати последице. Изоставићемо апозицију и пратити шта њен нестанак проузводи код атрибута: *џосџодин Жан Давил, висок, њлавих очију и бркова, црвена лица*. Готово се ништа није десило. Став да су апозиција и главни номинатор 'истозначни' тиме је коначно доказан. Али тиме је врло јасном постала и чињеница да атрибути апозиције могу егзистирати, и обављати неку своју синтаксичку функцију и сами, без ње. Та функција сада више није усмерена на управну именицу, које заправо нема, већ на ону куда је смерала сама апозиција: *Жан Давил <- висок*.

Додаћемо овоме само још тдва примера да се уверимо да експеримент одбацивања није изводљив само на појединачним случајевима, већ је нормална операција са стилским последицама:

– Умрло је све то за њ е г а , оџлувелоџ, рано остиарелоџ *човека* ИА Лица 113; – Али н а р о д , шииански *народ*, скочио је с незапамћеним жаром на осваајча ИА Лица 116.

Апозиција *човека*, из првог примера, изоставља је без већих последица, баш као и у претходно анализираном случају. Очекивали бисмо утолико једноставнији поступак у потоњем примеру са поновљеним *народ*. Али нова верзија исказа: – Али народ, *шииански*, скочио је... – није идентична са полазном. Утисак је донекле ослабљен, али и друкчији него у изворној форми. Очито је да апозицију у неким случајевима није без даљњег могуће одбацивати, а да је у другима сувишна, те да је верзија са њеним атрибутом (атрибутима) успешнија. Ето нам разлога појави апозитива.

Аиозииив је аирибуиуи изосиављене – или неиосиојеће – аиозиције.

Аиозииив је акиуализовани, и акиуализацијом из кониекстиа издвојени – дакле дислоцирани аирибуиуи.

б) Упознаћемо се сада са једним екстремним случајем апозиције, и са разлозима њеног изостављања, или сувишности. Посматрајмо следеће примере:

– Наполеон је дошао као спас од једног и другог, као дар провиђења и толико жељени средњи п у т , њуиуи *досиојан славе и разума* ИА ТХ 69; – Острва и егејске обале били су огњишта прејелинске ц и в и л и з а ц и ј е , *цивилизације егејске и микенске* ЈЦ Балк 11.

Садржај је именован поновљеном именицом *њуиуи*, у првом, и *цивилизација*, у другом примеру. Уз поновљени назив постављени су атрибути. У првом примеру понављање има стилски смисао, који ће се изгубити, или бар изменити изостанком именице: *средњи њуиуи, досиојансџива и разума*. У

другом пак примеру, предуги термин *цивилизација* понављањем је ослабио утисак, па је израз растерећен његовим изостављањем: *ођњишиџа љрејелинске цивилизације, еђејске и микенске*. Изостанак апозиције, и појава апозитива, диктирани су – како видимо – језичком економијом.

2) Размотрићемо главне типове апозитива.

а) Нека нам први тип буде онај што га чине примери:

– М е с е ч и н а , *јасна*, бела као иње, попадала је била нарочито на воћке МЦ Сеобе 27; – С а т , *ођроман*, са *ѕвонденим* *сказалкама*..., задржао их је задивљене МЦ Сеобе 28; – На импресионизам опомиње обиље тренутних с е н з а ц и ј а , *визуелних, акустичких и џакићилних, са финим љрелазима* НП Ром 6; – ...које је он и пре умео да види, али над којима се, *срећан и млад*, није заустављао ИА Лица 113;

– Д о м а њ е с в а њ е са свештенством, *џе зиме нарочиџо* *ђрдне*, зидање цркве наред села, коју беше започео, крчење шума, на острву, где су п а њ е в и остајали у земљи, *ођромни као сџене*, све то није ишло ни по његовој жељи, ни по његовој вољи МЦ Сеобе 33; – Дотрча, *сав задуван*, И с а к о в и ч , те седоше у кола, о б о ј и ц а осрамоћени и бесни, *ојкољени љворком јашућих официра* МЦ Сеобе 35; – Д а л м а ц и ј а , *редом млеџачка, аустријска, француска, заџим ојеџ аустријска*, и мала Црна Гора, једина унеколико независна држава на Балканском олуострву, нису значиле много ЈЦ Балк 2; – Турско становништво источног дела Полуострва зове и данас Балканом источни д е о старог Хемуса, *најниџи и најзначајџи* ЈЦ Балк 3; – Неки критичари и историчари књижевности „Нечисту крв“ описују као реалистички р о м а н , *усредсређен* на друштвено прераслојавање у једној балканској вароши НП Ром 6.

Врло је видна разлика између конструкција са апозитивом из прва три примера, и на пример, одговарајућих с атрибутом, које би гласиле: *јасна, бела месечина*; *ођроман сат са ѕвонденим сказалкама*; тренутних *визуелних, акустичких и џакићилних сензација са финим љрелазима*. У позицији атрибута рекосмо да су то директни и прави адлокативи, тј. интегрисани номинатори особине или вањских релација. Апозитив, међутим, исти садржај именује као додуше потиснуту, али не и интегрисану чињеницу.

б) Аутономност апониране номинације особине посебно се добро оцртава у слободи комбинације квалификатора итд. са њом. *Домање свањје са свешћенством*, у првом из те групе примера окарактерисане су сложеном конструкцијом привременог важења као *џе зиме нарочиџо* *ђрдне*; исто су *џа њ е в и*, *ођромни као сџене*. У другом: *о б о ј и ц а*, сем што су осрамоћени и бесни, *ојкољени су љворком јашућих официра*. У трећем је *Д а л м а ц и ј а*, *редом млеџачка, аустријска, француска, заџим ојеџ аустријска*. Итд. Шта се дешава са квалификаторима кад апозитив покушамо преиначити у атрибут, показаћемо само на првом примеру: *домање, џе-*

зиме нарочитио ѓрдне свађе са свеиштенсївом. У компликованом сплету односа тај је поступак компензован обрнутим преиначењем атрибута *домаће* у апозитив. То је неизраван, али важан показатељ разлика у понашању две лингвистичке јединице. Од више атрибута неки се каткада заправо међусобно подносе у заједничкој позицији квалификатора управне именице. Разлог неподношења јесте извесна разлика међу њима која се често етаблира као дистинкција привременост-непривременост, актуалност-неактуалност или сл. Последица таквог њиховог односа у ствари је много интересантнија од узрока: потиснути атрибут, дакле апозитив, има специфичан статус често реализован у виду полупредикативне одредбе. Али и кад нема полупредикативни статус, апозитив пада у очи том „дистанцом“ у односу на управну именицу – коју ћемо назвати дислокацијом.

Узевши у обзир нове, управо назначене моменте, апозитив је могуће дефинисати као *дислоцирани атрибути*. Ваља пазити на околност да синтаксичка дислокација није исто што и просторна удаљеност зависне речи од управне, мада се то двоје јавља заједно: дислоциране јединице слободније су у избору просторне позиције у конструкцији од алоцираних, тј. примарних, недислоцираних (о линеарној организацији говора биће речи у четртој свесци *Синтаксе*).

в) Сем осталог, апозитив допушта и стилско истицање, а тиме и потпуну лексичку антиципацију из контекста, са којим остаје у вези само по општем смислу:

– Тако се десило, сасвим нехотично, да по једно п о г л а в љ е – и то баш друго! – буде посвећено синтакси НП Ром 5; – ...али су ти г е с т о в и – иначе са симболичким набојем – строго ограничени местом НП Ром 21.

г) Апозитив, исто као апозиција, рекосмо да често поприма статус актуализованог номинатора, и тада сем квалификацијског, у односу на управну реч испољава и узрочну, начинску, допусну и сличне друге логичке релације:

– *Уморан*, к о н з у л је стајао код отвореног прозора ИА ТХ 56; – *Још необучен*, К о м е с а р , отворивши прозор на првом спрату, појави се вичући МЦ Сеобе 30; – *Ойран и умивен*, *йосмайрајући* шта се у дворишту дешава, И с а к о в и ч је стајао дуго МЦ Сеобе 31; – *Сав шарен и надувен*, дотле, *йод йерјем*, као *ћуран*, *црвен* у лицу и *зелен* у потиљку, К о м е с а р је... спасавао што се спасти може МЦ Сеобе 34; – *Обесни и разјарени йри йоласку*, остадоше [в о ј н и ц и] снуждени и понизни кад су одмицали у туђину МЦ Сеобе 96;

– Подижући је једном, *уїлакану*, са постеље болесне ћерчице, он је пољуби МЦ Сеобе 63; – *Изнемоглој од бдења, уморној и бедној, уїлашеној и замишљеној*, учинило ј о ј се да је заспала МЦ Сеобе 71; – Не вратити се више и не мучити се више са њима, изгледало м у је, *изнемоглом*, као нешто ванредно и немогуће МЦ Сеобе 104;

– *Иако уморан*, прозебао и гладан, м л а д и ћ се држао право и ведро ИА ТХ 93; – *Иако сва жуџа и ружна, збабана*, њему би [о н а] још увек била лепа МЦ Сеобе 87; – Други н а р о д и, *иако мноџобројнији*, били су готово непознати, и поред њиховог великог броја бледели су пред јелинима ЈЦ Балк 1.

У прваом овдашњем приему „уморан“ описује стање конзула док је стајао, али и изрок због којег је тако поступао. У другом „необучен“ слика комесара кад се појавио на прозору, али и начин појављивања. У последњој групи примера и везником „иако“ инсистира се на допусном карактеру апозитива.

д) Последица актуализацијске промоције јесте и могућност модалног представљања денотата, то јест само у виду могућности или сл.:

– А о н, *као узнесен*, осети да лебди својим каткад још укоченим удовима МЦ Сеобе 68; – Када оде из војске, *као бајаџи болесџан*, и поче трговати, њен живот постаде сасвим узалудан МЦ Сеобе 75;

– Р је п н и н, *онако радосџан*, сад једва чека да пође МЦ Лонд 150.

ђ) Управо смо се осведочили да се апозитив, као и апозиција, може комбиновати и са заменичким речима. Наводимо још неколика примера сличнога састава:

– ...зато је о н а, *џокварена*, то измислила ДЋ Кор 168; – Кад би била присутна, заборавио би се и загледао у њ у, *увек бледу* МЦ Сеобе 51; – ...и мислећи на њ у, *сву*, посматраше лет птица МЦ Сеобе 53; – *Чудан и џужан*, о н је за њу имао поглед којим није гледао ниједно друго биће МЦ Сеобе 76; – ...*болесно џирофобичан*, о н губи главу при помену ватре НП Ром 15 – ...јер о н, *жуџи, црни, са својим сувим рукама, иако слабији од њих*, није се мењао и остајао је исти МЦ Сеобе 89;

– *Као од бреџа одваљеном*, дошло м у је да је ипак слабачак и оронуо МЦ Сеобе 99.

Последњи пример специфичан је по томе што апозитив стоји уз субјекат „му“ у облику датива, а сам има облик номинатива. Но о томе ће бити речи касније.

е) На крају нам преостаје да извршимо поређење апозиције и апозитива. Сличност тих јединица, бар у извесним аспектима њихове природе, намеће се унапред као стварна чињеница. Ево једног примера који то и практично потврђују:

– *Размаџен, јединац, ј а с а м и з а б р а о* занимање сликара МЦ Итака 113.

3. Досадапрегледана грађа, сем једног случаја, наводи на тврдњу о искључиво конгруенцијској форми апозитива, и о скоро искључивом паралелизму са конгруентним атрибутом. Али у томе нас не подржавају ни неки навођени примери који су промакли нашој пажњи, а и примери као следећи које наводимо:

– Тако је био недавно купио кућу и у Пожуну, и у граду Будиму. Велику, огромну зграду од камена, *са маџама и њодрумима, у бреџу, над водом* МЦ Сеобе 90; – Земља у којој су становали, широка, баровита, *са маџлама и врућим исцарењем, са неуређеном шумом и шаласањем шрске и врбака, са земуницама и оборим у блашћу, дрвеним црквицама*, нестајала је сасвим из њиховог сећања МЦ Сеобе 95; – ...Станковић [је], као ретко који наш писац, уобличио један т и п или модел старе варошке културе, затворене колико и строге, *са јасно г̀рад(у)ираном лесџвицом вредностџи* НП Ром 15;

– *Навлачећи своје црвене чохе*, њ е м у се потпуно учини да се то облачи неко други МЦ Сеобе 31.

У свима случајевима, сем последњег, ради се о апозитиву у падежном облику с предлозима, који има такође своју паралелу у одговарајућем атрибуту. У последњем случају функцију апозитива обавља глаголски прилог садашњи, који по природи ствари, кад је у основној герундивној форми, не може имати конгруенцијска обележја.

4. Да је апозитив потпуни пандан апозицији, увериће нас између осталог и ширина његове употребе изван адноминалне позиције:

– *Без чиновника и сарадника*, морао је с а м да пише и преписује ИА ТХ 41; – ...почели да вијају, [са] *ножем у руци*, животиње и људе МЦ Сеобе 28; – Одласци и сеобе, начинише их мутнима и пролазнима, *као дим*, после битака (насл.) МЦ Сеобе 91; – Беше јој само жао да су обе девојчице и да ће и оне, кад буду *као и она*, ж е н е, толико патити МЦ Сеобе 86.

Без чиновника и сарадника најближи је квалификатор речи *сам*, а преко те лексеме и неизреченог субјекта реченице. Истовремено означава и узрок остварења глаголскога садржаја ‚морао је да пише и преписује’. И апозитив *са ножем у руци*, из другог примера, на неки начин приписује свој садржај субјекту, али и глаголској синтагми ‚почели су да вијају’.

Обрт *као дим*, из даљег наведеног примера, опслужује придевску синтагму ‚мутним и пролазним’. У последњем примеру *као и она* је у функцији предикатива уз предикативно употребљену именицу ‚жене’. Али је истовремено и квалификатор предиката ‚кад буду’.

5. Сасвим на истој линији стоје и случајеви као:

– *После*, младић се на путу... претвори у ћутљивог и строгог газду ДЋ Кор 20; – Данас би, *сиџурно*, све било друкчије ДЋ Кор 29; – *Некада*, пошто би се поздравили, ишли би на ручак у механу ДЋ Кор 29; – *Одоздо*, оштрим млазом хвата очеву браду ДЋ Кор 42; – И он, *сада*, дошао да подели имање ДЋ Кор 48; – Академија експортна, *шџада*, налазила се на брду МЦ Итака 114; – Он је долазио пијан кући, *ујџџру* МЦ Итака 115.

– *За вечером*, разговор тече о свакидашњим стварима ИА ТХ 140; – Мене, и моје другове, највише је одушевљавала, *у шџо доба*, антологија коју је Богдан Поповић саставио МЦ Итака 112; – Мој друг, *у Темџшвару*, Душан

Таназевић, носио је ту антологију са собом и у рату МЦ Итака 112; – ...ја сам то лето отишао на море, у *Ојатџију* МЦ Итака 113.

Специфичност ових примера лежи у томе што службу апозитива, прво, обављају прилошке речи, у првој скупини, или предлошко-падежне конструкције, у потоњој; и друго, што су у функцији адвербијала (в. даље).

б. И овде је о интерпункцији довољна кратка напомена: интерпункција апозитива идентична је интерпункцији апозиције.

4. ОДНОС МЕЂУ ТИПОВИМА СИНТАКСИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ВИШЕЧЛАНОГ ОПИСА

1. Ако колокативност¹¹ речи узмемо као општу особеност која омогућава организацију вишечланих описних конструкција, онда је јасно да постоји више типова колокативности, и да су они условљени разноврсношћу лексичко-граматичких обележја речи које управљају њиховим сигнификацијским функцијама, као и степеном структурне кохезије описа.

а) Први и највиши вид структурне кохезије описа засведочен је код рекцијских синтагми: однос семантичке инклузије – укључивања садржаја ректума у семантичко поље регенса – праћен је синтаксичким потчињавањем регираних речи лексичко-граматичким потребама и захтевима регенса. Ту смо појаву објашњавали двостраним и усклађеним померањем у значењу речи – аспектуализацијом (глобалном или фокусном) регенса и перспективизацијом ректума. Рекција по себи није синтаксички јединствен и једноставан, већ разноврстан начин синтагматске организације описа. Рекли смо да постоје ближа и даља, те непосредна поред посредоване рекције; а све ове заједно, као унутрашња рекција, опонирају спољашњој, која је условљена конструктивним моментима јер проистиче из удруживања нерекцијских речи, које онда заједно захтевају трећу реч као заједнички структурни ослонац или какав везни елемент који међу њима практично посредује.

Ваља навести и два основна случаја семантичке инклузије: то је објектска допуна, код глаголских речи, и комплетивна, код других врста речи. Даље, постоји и начин организације који би се могао назвати привидном рекцијом – рекцијски организациони вид проширен на адлокацијске конструкције, о којој исп. даље.

б) Конгруенцијски вид синтагматске организације описа примарно је настао, и вид организације уобличио, код напоредних конструкција. Напоредност није врста семантичке ‚привлачности‘ речи већ проста ‚трпељи-

---

¹¹ Термин ‚колокативност‘ овде је употребљен у смислу просторне сусретљивости, контакта двеју јединица.

вост', није настала ради инклузије садржаја једне речи у семантичко поље друге. већ из потребе нпр. за паралелном инклузијом у поље треће (мултифокалне: о фокусацији исп. под а) речи, или за описом тематски сложеног садржаја, састављеног од више равноправних чињеница. Накнадно је конгруенција из тог правца, као и рекција из свог, проширена на адлокацијске конструкције.

Адлокација је у ствари вид копрезентности – претпоставља удруживање садржаја двеју или више речи у структуру у којој један има доминантан, језгрен положај, а други су његови пратиоци, сателити (први чини језгро или центар, а остали периферију или сл.). Када један од назива истовремено алудира на други ,приписујући' му свој садржај, кажемо да је тада обављена њихова интеграција, али не инклузијом већ простим придруживањем помоћу којег се структура пројектује на неку тематску скупину као на чињеницу и њену особину, или релацију према другим чињеницама. Сем рекцијске форме, адлокација може имати и још један вид синтагматске организације описа, конгруенцијски: језгрена реч синтагме повезује остале уза се тиме што им намеће сопствене граматичке ознаке.

2. Као што код рекције можемо говорити о разноврсним степенима организацијске кохезије синтагматске структуре, тако је и код конгруенцијских типова, где се разликују два ступња: адлокација у правом смислу речи, и апозиција. Код апонираних конструкција преовлађује сигнификацијска аутономија чланова над јединством глобалне структуре, док је код адлокације обрнуто. Апозиција је ближа напоредности, како по семантичким односима, тако исто и по формалним: (а) апозиција је вид организације синтагматских структура, а по правилу је могућа код речи истих врста и категорија (по томе је апозиција тип синтаксичке напоредности); (б) речи које образују апозицијску синтагму синтаксички су симетричне, а неправне заправо само у сигнификацијском смислу; (в) код апозиције конгруенција је начелно последнија него код адлокатива.

Закључићемо да су адлокација и апозиција, посматране са семантичког гледишта, само два ступња исте појаве; ступњевитост је мерљива параметром који смо назвали дислокацијом – синтаксичком удаљеношћу зависне речи од управне. Са синтаксичког гледишта, по нашем објашњењу, апозиција је посебан тип напоредне организације описа: удруживања равноправних сигнификатора.

3. Сходно управо формулисаним објашњењима можемо утврдити принципску једнакост односа атрибута према апозитиву и атрибутива према апозицији – други члан сваког пара јесте дислоцирани први.

3. 1. Такав се однос у начелу – према ономе што смо утврдили о ширини употребе и врским одликама категорија апозиције – мора прихватити и између прилошке одредбе адлокативног и апозицијског, тј. дислокативног типа итд.

3. 2. Адлокација и дислокација јесу два типа, или боље два ступња синтаксичке везе мерена степеном синтаксичке кохезије вишечланог описа: адлокативи су чвршће везани за управну реч, а дислокативи лабавије.

3. 3. Адлокација стоји и према сублокацији, тј. рекцијској интеграцији, као нешто слабије изражен синтаксички однос према израђењу.

3. 4. На другој страни стоји колокација према дислокацији, као заправо само припремни ступањ за синтаксичку организацију јединица – за образовање конструкције – према првом ступњу организације.

Radoje SIMIĆ /Belgrade – Greifswald/

SOMETHING ON STEVANOVIĆ'S VIEWS ON ‚NOMINAL MODIFIERS‘

Summary

The paper comes to a conclusion that adlocation and apposition, seen from a semantic point of view, are only two degrees of the same phenomenon; gradation is measurable by a parameter we named dislocation – syntactic distance of the subordinate word from the head. From the syntactic point of view, in our interpretation, apposition is a special type of paratactic organisation of description: of joining equivalent signifiers.

